Prof. J. van der Elst
Departement Afrikaans-Nederlands

DE STRAAT (INA BOUDIER–BAKKER)

Uittreksel uit *Tydskrif vir Letterkunde*
18,2, Mei 1980.

Inleidend

Ina Boudier-Bakker (1875–1966) het haar literêre debuut in 1899 gemaak met 'n skets *Najaar* in die tydskrif *Nederland*. In 1902 is *Verleden*, haar bekende drama, geskryf onder inspirasie van voorbeelde van Ibsen, Strindberg en andere, vir die eerste keer op die planke gebring. Sy het groot waardering vir hierdie skrywers gehad omdat hulle "dieper grepen in het menselijk innerlijk" dan die skrywers vóór hen" (1968, p. 58). *De Straat* (1924) en die familieroman *Armoede* (1909) word beskou as hoogtepunte in haar oeuvre. Menno ter Braak noem laasgenoemde "haar compleetste" en *De Straat* "haar essentieelste werk" (1968, p. 197). Haar suksesboek is *De Klop op de deur* (1930), 'n lywige roman wat binne een jaar sy negende druk beleef het.¹ Uit haar werk blyk 'n intense belangstelling vir die mens in sy eensaamheid, sy frustrasies en verdriet. Ook die kind figureer in haar werke. Haar talent om die mens uit te beeld, word beklemtoon deur die woorde op haar grafsteen: "Zij schiep menselijke mensen en kinderlijke kinderen" (1968, p. 272). Die figure wat in haar werke voorkom, is dikwels die vooraanstaandes soos in *De Straat*: die dokter, die burgemeester, die notaris, die dominee, die posmeester, mense wat ondanks hul belangrike posisie in die gemeenskap, almal iets het om te verberg.

De Straat ('n roman of novelle?)

Daar bestaan min twyfel oor die novelle-agtigheid van hierdie werk. Tog is daar kritici wat *De straat* nie onomwonde 'n novelle wil noem nie.

Edinga, Boudier-Bakker se biograaf, sê die volgende na aanleiding van die verskyning van *De straat*: "De kritiek schonk grote en vleierende aandacht aan deze kleine maar wat het menselijk leven aanging, *complete roman*".² (1968, p. 151). Hy bedoel vermoedelik dat die universaliteit van die werk

wyer strek as wat normaalweg by die novelle die geval is. Coster (1968, p. 151) se mening oor die werk hang hiermee saam. Hy verwys nl. na "een grootheid van visioen" en een "spontane prachtige synthese van het leven". Waar in 'n novelle enkelvoudigheid van gebeure, ruimte en tyd asook beperktheid van karakteropset vooropstaan, tref 'n mens in *De straat* die verhaal aan van 'n hele gemeenskap. Dit bestaan uit mense wat elkeen op 'n bepaalde wyse reageer en van wie elkeen se diepste innerlike openbaar word. Veral wat die uitgebreide karakteropset betref, kan 'n mens sê dat *De straat* romanagtig is. Daar is aan die ander kant enkelvoudigheid van die ruimtelike, aangedui in die titel en beklemtoon deur beperktheid van die verlede tyd: die geheel speel af binne 'n week. Die gebeure is gesentreer om drie verhaalkerne en besit ook 'n sekere beperktheid. Die novelle-agtige oorheers en 'n mens sou *De straat* liever wou bestempel as 'n romanagtige novelle.

Unanimisme en naturalisme

Van der Kerken (1968, p. 124) beweer dat *De straat* geskryf is in navolging van die sogenaamde Franse unanimisme, die stroming wat 'n massa beskryf en van daaruit, via 'n bepaalde gebeurtenis, in hierdie geval van die kermis, die afsonderlike mense uit te beeld. Die Fransman Jules Romain (1885–1976), vader van die literêre unanimisme het gepraat van die "l'âme unanime" – vanuit 'n bepaalde gebeurtenis word sielsgesteldhede beskryf.³ Van der Kerken is ietwat kras met sy onomwonde tipering van navolging. Menno ter Braak (Edinga, p. 197) het reeds in 1934 met betrekking tot *De straat* gesê dat die Franse oorsprong in die "Hollandse omzetting geheel verloren was gegaan". In werklikheid lei, in teëstelling tot wat Van der Kerken beweer, meer as een gebeurtenis, nie net die koms van die kermis nie, maar ook die siekte en dood van Bogert en die inisiatief rondom die huisvesting van die Hongaarse kindertjies, tot openbaring en ontwikkeling van sielsgesteldhede.

By die lees van *De straat* raak 'n mens tog bewus van *naturalistiese* trekke in die werkie. Dit is nie hier die plek om 'n uitvoerige uiteensetting oor die naturalisme te gee nie. Ek wil volstaan met 'n definisie van die *naturalistiese* roman soos verstrekk deur Furst en Skrine (1971, p. 42);

In 'n *naturalistiese* roman word die mens met maksimale objektiwiteit van 'n wetenskaplike beskryf as 'n wese wie se hele beeld bepaal word deur faktore soos erflikheid, ruimte (milieu) en die spanning van die gebeure van die oomblik.

Objektiwiteit: Die verteller in *De straat* is allesbehalwe objektief. Mev.

Koelman word onbarmhartig, uiterlik (soos 'n roofvoël) en innerlik as onbetroubaar beskryf. Aan die ander kant is daar weer die (subjektiewe) deernis met Wiesje Richter (p. 129) en ook met mej. Wefers, die onderwyseres.

Erflikheid: Hierdie aspek speel in *De straat* 'n besondere rol by die beelding van die karakters nie. Dit hang ook saam met die feit dat hulle nie by uitstek uitgebeeld word in hulle verbintenis aan hul verlede en veral aan vorige geslagte nie.

Ruimte (milieu): Die ruimte speel wel 'n besondere rol by die bepaling van die karakterbeelde. Die straat in sy konkreetheid met sy vername huise skep 'n ruimte van 'n geestelike engheid wat bepalend is vir die beelding van die karakters.

Gebeure van die oomblik: Drie belangrike gebeurtenisse is bepalend vir die beeld van die mense in die straat. Elkeen se beeld word in die besonder gefikseer rondom die belangrike gebeurteniskern, die besluitnemings en voorbereiding vir die koms van dertig ondervoede Hongaarse kinders.

Ruimte, tydruimte en vertelde tyd

Die titel van hierdie werk gee 'n aanduiding dat die ruimtelike van die straat 'n fokuspunt is. Opvallend is die onbepaaldheid van die straat. Dit word slegs met 'n hoofletter geskryf met die verdere aanduiding dat dit iewers op die platteland is in "het kleine vergeten stadje"⁴ (p. 1) by 'n rivier.

Die ongeïdentifiseerdheid van die straat en stadje hou ook verband met die universaliteit van die gebeure wat daar afspeel 'n gebeure vir alle plekke en tye.

Opvallend is ook die beklemtoning van die eensaamheid van die straat. Daar word verwys na "zijn vereenzaaming" en sy leegheid (die "breede leegte straat"). Die klimaatsonstandighede waarin die straat geteken word, is ook deel van die ruimte en dit is 'n najaarsdag wanneer die verhaal begin. Die ruimtelikheid werp ook 'n projeksie op die mense wat daar woon. Baie van hulle is in die najaar van hulle lewe. Die straat is vir hulle 'n samebindende faktor:

"De straat was hun wereld, die alles beheerschte, waar alles zich afspeelde" (p. 2).

Wat die *tyd as ruimte* (tydsruimte) betref is daar ook 'n opvallende onbepaaldheid wat saamhang met die universele inslag. Die *wanneer* van die verhaal is moeilik bepaalbaar. Die gebeure speel af iewers na die Eerste Wêreldoorlog en die Hongaarse kinders is dalk oorlogslagoffers. Nêrens word vaste datums gegee nie. Die vertelde tyd hang saam met die aantal dae of jare waain 'n verhaal of gebeure afspeel. Soos reeds vermeld kry 'n mens hier te doen met die beperkte tydsbestek van die novelle. Die tydsverloop is chronologies meegedeel. Die twee tydpole is die aankoms van die kermis en die sluiting daarvan: die “vreemde wereld van *één week*”⁵ (p. 4).

Gebeure

Die verhaalkerne waarom die gebeurtenisse in die straat sentreer, word reeds in die eerste hoofstuk aangegee. Daar is:

- (i) Die koms van die kermis en die gepaardgaande ontwinging.
- (ii) Die werwing van onderdak vir dertig ondervoede Hongaarse kinders.
- (iii) Die skielike siekte en uiteindelijke dood van Bogert, die eenaar van die baksteenfabriek.

Elkeen van die kerne vorm 'n draad ('n deurlopende motief) in die verhaal en het 'n bepaalde uitwerking op die onderskeie karakters ...

Evaluering

'n Analiserende bespreking soos die voorgaande is onvoltooi⁸ wanneer dit nie ook 'n sintese, 'n waardebepalende slotsom oor die betrokke werk insluit nie. Omdat elke literêre werk op sy eie wyse bestaan, 'n unieke klein wêreldjie bevat en die werklikheid op 'n unieke wyse beskryf, is dit moeilik om vaste norme te stel waarvolgens so 'n werk geëvalueer kan word.

Daar is talle terme wat dikwels in resensies by die evaluering van werke gebruik word en talle aspekte van so 'n werk kry dikwels, gesamentlik en afsonderlik, die aandag. Die jurie vir die toekenning van die Literale Reinaertprys 1977 in België het onlangs die sluier gelig oor wat hulle as norme gebruik het om 'n werk te bekroon. Die aspekte waarna hulle gekyk het was menigvuldig. Hulle het byvoorbeeld gelet op die tematiek, die idee-inhoud, intelligente behandeling van die stof, die artistieke vormgewing, die taalgebruik, die komposisie (ewewigtig

of onewewiglig). Hulle het in die proses van evaluering tot die gevolgtrekking gekom dat sekere boeke se visie te beperk was, dat die simboliek te simplisties was. Die maatskappykritiek in sekere werke was weer afgesaag en sommige van die werke was te melodramaties. Daar is dus 'n magdom waardebepalende terme gebruik om iets van die waarde van 'n werk mee te deel. Baie van die terme word verbind met 'n subjektiewe vlak van beoordeling.

8. Hiermee word nie beweer dat 'n analise ooit voltooid kan wees nie. J.J.A. Mooij (1973) het met die volgende, soms aanvegbare, reeks argumente gekom wat 'n mens sou kon hanteer om tot 'n evaluasie te kom. Met sy argumente as uitgangspunt kan 'n mens kortliks teruggaan na *De straat*:

- (i) Die realistiese argumente: In hoeverre kom die gebeurtenisse en alles wat in 'n betrokke werk afspeel ooreen met 'n leser se werklikheidsbelevens. Dit hang ook saam met die nosie van *geloofwaardigheid*. Is die mense en gebeurtenisse van *De straat* wesens van 'n ander planeet of kan 'n leser hom met hulle belewenisse identifiseer?
- (ii) Die emotivistiese argumente: Hierdie argumente het betrekking op die gevoelsmatige uitwerking van 'n literêre werk. Is 'n werk aangrypend, beklemmend, fassinerend of meeslepend? 'n Leser kan homself afvra of hy hom identifiseer met die smart van Louis Courtois oor haar kinderloosheid. Is die werk in sy geheel aangrypend?
- (iii) Strukturele argumente: Dit is vrywel die belangrikste norm waarvolgens 'n mens die waarde van 'n literêre werk kan bepaal. Die primêre vraag wat hier gestel word, is die volgende: Is daar 'n samehang tussen al die komponente van *De straat* onder andere die karakters, tydruimte, gebeure en perspektief? Hier kom dus die eenheid van die werk na vore. 'n Mens kan hier byvoorbeeld die vraag stel of elke karakter funksioneel is in die geheelopset van *De straat*. Ten opsigte van hierdie norm, kan 'n mens baie positief stel dat die ruimtelike asook die beperkte vertelde tyd 'n besonder eenheidstimulerende uitwerking het.
- (iv) Morele argumente: Die vraag wat hier gestel word, betref die werk as beliggaming van 'n morele beginsel. 'n Leser kan die moraal van 'n werk goedkeur of afkeur. Die strydpunt is of hierdie argument op spesifiek literêre gronde gevoer kan word en of dit nie eerder 'n sekondêre beoordelingsbeginsel is nie.

- (v) **Intensionele argumente:** In hoeverre het 'n outeur daarin geslaag om sy intensie met 'n werk te verwesenlik? 'n Mens kan nie altyd vasstel wat die intensie van 'n outeur is nie. So 'n intensie sou 'n mens kon aflei uit 'n opmerking van 'n skrywer oor en in verband met 'n betrokke werk. Die intensionele opmerkings is nie altyd toeganklik nie. Hierdie intensie kan ook uit 'n werk self afgelei word.
- (vi) **Die vernuwingsargument:** Wanneer 'n mens hierdie argument hanteer, word die werk veral beskou binne 'n literêr-historiese perspektief. In hoeverre is die behandelde stof oorspronklik of in hoeverre is die hantering van die stof nuut? 'n Werk kan 'n baken wees op die pad van literêre ontwikkeling.

Met inagneming van ál die argumente ter beoordeling van die literêre werk moet by evaluering die struktuur (vgl. iii) as fokuspunt dien. Aan die vereiste van eenheid in die verskeidenheid van komponente en onderlinge funksionaliteit van dié komponente beantwoord *De straat* in die besonder. Alles tesame met die optrede van al die karakters is toegespits op die uitbeelding van 'n groep mense, vasgekeer in die verstikkende engheid van 'n straat en 'n klein stadje wat uiteindelik 'n kentering ten goede ondergaan: **die belewing** van “een heilige saamhorigheid” (p. 141) waarin die liefde tot die naaste seëvier.

VRAE

1. Beskou u *De straat* as 'n roman of 'n novelle? By die beantwoording van die vraag moet u rekenskap gee van kenmerkende trekke van die twee prosavorme.
2. Onderskei tussen die verskillende maniere waarop die karakters in *De straat* uitgebeeld word. **Lig u antwoord uitvoelig** toe met voorbeelde.
3. Bespreek die unanimestiese en naturalistiese trekke in hierdie werk.
4. Behandel vergelykenderwys die karakterbeelde van Louis Courtois, mev. Koelman, Mathilde van Bremen, juffrou Wefers en die vrou van die sekretaris.
5. Bespreek die funksionaliteit van die drie vernaamste verhaalkerne in *De straat*.
6. Watter rol speel die siekte en uiteindelijke dood van Bogert in die verhaal?
7. Bespreek die rol van die kermis in die verhaalopset.
8. Formuleer 'n waardeoordeel oor Ina Boudier Bakker se werk *De straat*.

LITERATUUR

BOONSTRA, H.T. 1979. Van waardeoordeel tot literatuuropvatting. *De gids*, jaargang 142, nr. 4

EDINGA, Hans. 1969. Tien huizen, duizend levens. Het leven van Ina Boudier-Bakker, Amsterdam.

FURST, Lillian R. & SKRINE, Peter N. 1971. Naturalism in die reeks The critical idiom, London.

"Literaire Reinaertprijs 1977". Tijdingen. 11 Jan. 1978. p. 3,4.

MOOIJ, J.J.A. 1973. Problemen rondom literaire waarde-oordelen. *De gids*, jaargang 136, nr. 7.

RITTER, P.H. Dr. 1931. De vertelster weerspiegeld. Leven en werken van Ina Boudier-Bakker. Amsterdam.

VAN DER KERK, K.J. & POOLLAND, H.A. 1968.⁸ Literama. Vaassen.